

De ontwikkeling van een forensisch psychiatrisch curriculum in Vlaanderen en Nederland

K. GOETHALS, S. ROZA

ACHTERGROND Bijna dagelijks komen forensisch-psychiatrische onderwerpen in de media. Ook is er regelmatig politieke aandacht voor dit werkveld, dat zich bevindt op het grensvlak van psychiatrie en recht. Alle psychiaters, dus niet alleen forensisch werkende, dienen voortdurend afwegingen te maken tussen veiligheid van de maatschappij en kwalitatief goede zorg voor psychiatrische patiënten. Het is daarom verbazingwekkend dat er in het huidige curriculum voor medisch studenten en in de opleidingen van artsen tot psychiater slechts beperkte aandacht is voor het domein van de forensische psychiatrie.

DOEL In kaart brengen van relevante thema's die aan bod moeten komen bij het onderwijs en de opleiding in de forensische psychiatrie.

METHODE Bespreken van de voornaamste bevindingen aan de hand van recente beleidsteksten en wetenschappelijke literatuur.

RESULTATEN Er zijn vier relevante thema's waarop de forensische psychiatrie een toevoeging betekent voor de algemene psychiatrische opleiding, namelijk kennis van het straf(proces)recht; risicotaxatie en -management; professioneel gedrag en ethiek; rapporteren voor de rechtbank. Voor psychiaters die zich op forensisch gebied nader willen bekwamen, bestaat in Nederland de opleiding tot pro Justitia-rapporteur. Sinds eind 2015 is er in Vlaanderen de bijzondere beroepsbekwaamheid in de forensische psychiatrie.

CONCLUSIE Versteving van het forensisch-psychiatrisch onderwijs en de opleiding leidt ertoe dat alle psychiaters voldoende forensisch-psychiatrische kennis en vaardigheden ontwikkelen gedurende hun opleiding, zowel in België als in Nederland. Gegeven het grote maatschappelijke belang blijft aandacht voor dit werkveld relevant.

TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 61(2019)3, 200-204

TREFWOORDEN curriculum, forensische psychiatrie, opleiding

ARTIKEL

Het werkveld van forensische of gerechtelijke psychiaters bevindt zich op het grensvlak van de psychiatrie en het recht, in deze bijdrage specifiek het straf(proces)recht. Forensisch psychiaters adviseren aan de rechtbank na diagnostiek bij personen die verdacht worden van het plegen van een delict. Daarnaast behandelen forensisch psychiaters patiënten binnen een justitiële context. Er zijn veel overeenkomsten in diagnostiek en behandeling met

de reguliere geestelijke gezondheidszorg. Het belangrijkste verschil is de focus van de diagnostiek en de behandeling. De forensisch-psychiatrische zorg is namelijk primair gericht op het voorkomen van strafrechtelijke recidive (Plomp & Goethals 2016). Daarmee leveren forensisch psychiaters een belangrijke maatschappelijke bijdrage aan een gezonde en veilige samenleving. In Nederland werken naar schatting enkele honderden (ongeveer 10% van het

totale aantal) psychiaters in de strafrechtelijke forensische psychiatrie, als rapporteur en/of als behandelaar. In België is dit aantal veel kleiner, mede door de ondermaatse honorering.

Forensisch-psychiatrische casuïstiek staat onder grote maatschappelijke belangstelling. Bovendien krijgen alle psychiaters in meer of mindere mate te maken met het werkveld, niet in de laatste plaats door, in Nederland, de aanstaande wetswijzigingen in de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg (Wvggz 2018). Het is daarom opvallend dat forensisch-psychiatrische onderwerpen in beperkte mate aan bod komen in de algemene opleiding. De meeste studenten geneeskunde in Nederland krijgen slechts één hoorcollege over forensische psychiatrie. In Vlaanderen is dit zelfs niet aan elke universiteit het geval. Forensische psychiatrie komt ook in de opleidingen tot psychiater in wisselende mate aan bod.

Wij pleiten voor een steviger fundering van forensisch-psychiatrische onderwerpen in de algemene opleidingen en verdere superspecialisatie voor psychiaters die in dit veld werkzaam willen zijn.

Het doel van dit artikel is het in kaart brengen van relevante thema's die aan bod moeten komen bij het onderwijs en de opleiding in de forensische psychiatrie. Vervolgens beschrijven we de actuele Vlaamse en Nederlandse situatie en doen aanbevelingen voor de toekomst.

Relevante forensisch-psychiatrische thema's

Er zijn vier specifieke onderwerpen die de forensische psychiatrie kan toevoegen aan het algemeen curriculum (Howitt & Thomson 2018):

KENNIS VAN STRAF(PROCES)RECHT EN WISSELWERKING PSYCHIATRIE EN RECHTSPRAAK

Forensisch psychiaters doen niet anders dan zich bewegen op de grens van psychiatrie en recht, maar ook psychiaters die zich niet bewegen in dit werkveld hebben te maken met wetgeving.

Zo dienen alle Nederlandse psychiaters op zijn minst kennis te hebben van de Wvggz (tot en met 1 januari 2020 de Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen) en de Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst (WGBO). Daarnaast is het voor elke psychiater goed om zich te verdiepen in het strafrecht, de Penitentiaire beginselenwet, de Wet Forensische Zorg en de Wet Zorg en Dwang. Veel psychiatrische patiënten krijgen ooit in hun leven van doen met deze wetgeving, die dus ook voor de reguliere praktijk van belang kan zijn.

Voor de Vlaamse/Belgische situatie zijn het Strafwetboek, de Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, de Interneringswet, de Wet betreffende de bescherming van de persoon van de geestes-

AUTEURS

KRIS GOETHALS, forensisch psychiater en psychotherapeut, directeur Universitair Forensisch Centrum, Universitair Ziekenhuis Antwerpen; hoogleraar Forensische psychiatrie, Collaborative Antwerp Psychiatric Research Institute (CAPRI), Faculteit Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen, Universiteit Antwerpen.

SABINE ROZA, psychiater en plaatsvervangend opleider, Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie, universitair hoofddocent Forensische psychiatrie, Erasmus MC.

CORRESPONDENTIEADRES

Prof. dr. Kris Goethals, UZA, Universitaire Ziekenhuisdienst Psychiatrie, Wilrijkstraat 10, 2650 Edegem, België.
E-mail: kris.goethals@uza.be

Geen strijdige belangen meegedeeld.

Het artikel werd voor publicatie geaccepteerd op 22-1-2019.

zieke (WBPZ) en de Wet betreffende de rechten van de patiënt (WRvP) van bijzonder belang (Plomp & Goethals, 2016).

Er zijn verschillen tussen het werken in de forensische praktijk ten opzichte van de reguliere praktijk, bijvoorbeeld in de geheimhoudingsplicht, in het doel van psychiatrische consultatie (niet behandelen, maar rapporteren), en in de noodzakelijke instemming van betrokkene aan een psychiatrisch onderzoek. De forensisch psychiater moet zich voortdurend bewust zijn van zijn of haar rol en positie, en dit ook in heldere bewoordingen aan de onderzochte persoon of de patiënt kunnen uitleggen. Deze bewustwording kan ook voor niet-forensisch werkenden een verrijking vormen.

RISICOTAXATIE EN -MANAGEMENT

Risicotaxatie en risicomanagement vormen de corebusiness van forensisch psychiaters. Toekomstig recidivegevaar is een belangrijke factor bij de oplegging en verlenging van (gedrags)maatregelen, inclusief de terbeschikkingstelling. De opdracht aan de forensisch psychiater is deze kans op delictrecidive zo nauwkeurig mogelijk vast te stellen. In de huidige praktijk wordt gebruikgemaakt van actuariële risicotaxatie en van gestructureerde klinische risicotaxatie-instrumenten (o.a. Emmerik & Brand 2017). Risicomanagement is de vervolgstap. Dit betekent dat de behandeling primair gericht is op die risico- en beschermende factoren die veranderbaar zijn, waardoor uiteindelijk het recidiverisico zal verlagen.

Ook in de reguliere psychiatrische praktijk kan het wenselijk zijn om de behandeling niet alleen te richten op

symptombestrijding en herstel van kwaliteit van leven. Het kunnen inschatten van risico's, op agressie, suicidaliteit of anderszins, en daarnaar handelen is voor elke psychiater noodzakelijk. Basale kennis van de beschikbare risicotaxatie-instrumenten en hoe deze gebruikt kunnen worden, zou daarom onderdeel moeten zijn van de algemene opleiding.

PROFESSIONEEL GEDRAG EN ETHIEK

Forensische psychiatrie is gestoeld op klinische wetenschap, maar ook op veel andere zaken zoals medeleven, maatschappelijke verantwoordelijkheid en ethisch handelen. De ethische principes zijn dezelfde als voor de reguliere psychiatrie, namelijk respect voor de autonomie van de patiënt, behandelen in het belang van de patiënt, geen schade toebrengen en rechtvaardigheid (Beachamp & Childress 2001; Goethals e.a. 2012).

Andere belangrijke thema's bij ethische aspecten die zich juist in de forensische psychiatrie voordoen, zijn:

- vergelijkbare zorg voor gedetineerden en forensisch-psychiatrische patiënten zoals voor patiënten in de maatschappij (equivalentieprincipe);
- geheimhoudingsplicht in het kader van een behandelrelatie, uitgezonderd bij een noodtoestand waarbij derden beschermd moeten worden; en
- beperking van het aantal dwangmaatregelen (Cosyns 2018).

Discussie over deze thema's kan voor elke psychiater bijdragen aan bewustwording van ethische dilemma's die zich ook in de reguliere praktijk aan de psychiater kunnen opdringen.

RAPPORTEREN VOOR DE RECHTBANK

Eén van de bijzondere rollen van de forensisch psychiater betreft het rapporteren aan de rechtbank. In pro Justitia-rapportages (Nederland) of expertiseverslagen (Vlaanderen/België) doen psychiaters ingrijpende en verstrekkende uitspraken over verdachten van een misdrijf. Zorgvuldigheid is derhalve vereist (Van Marle & Roza 2017). In Nederland is het schrijven van rapportages onderdeel van de algemene opleiding tot psychiater.

Voor psychiaters die zich verder willen bekwamen in het rapporteren voor de rechtbank bestaat een opleiding tot pro Justitia-rapporteur, georganiseerd vanuit het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIPP). Deze opleiding bestaat uit theoretische modules, verzorgd door psychiaters, psychologen, wetenschappers en juristen. De theoretische opleiding duurt één studiejaar, een dag in de week. Daarnaast schrijft de rapporteur in opleiding minimaal vijf strafrechtelijke rapportages onder supervisie. De opleiding wordt afgerond met een examen.

De Vlaamse situatie

Sinds 1998 is België al verschillende keren veroordeeld door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens voor de opsluiting van geïnterneerden in daartoe ongeschikte inrichtingen. Geïnterneerden zijn forensisch-psychiatrische patiënten die ontoerekeningsvatbaar zijn voor het door hen gepleegde delict. Op 9 januari 2014 is België hiervoor opnieuw achtmaal veroordeeld. Gevangenen zijn overbevolkt en er is een gebrekkig regulerend kader. Daarom konden geïnterneerden niet in een geschikte therapeutische structuur worden opgevangen. Dit had negatieve gevolgen voor hun welzijn en voor de kansen op re-integratie.

Gelukkig is het tij aan het keren (Goethals 2017). In 2014 bracht de Koninklijke Academie voor Geneeskunde in België (KAGB) een advies over de forensische psychiatrie uit, in samenwerking met het Vlaams Geneeskundigenverbond (KAGB 2014). In essentie verdedigde de KAGB drie stellingen:

- Er is behoefte aan de erkenning van een bijzondere beroepsbekwaamheid in de forensische psychiatrie, waarvoor een interuniversitair opleidingsprogramma moet worden uitgewerkt.
- Er moet bijzondere aandacht geschonken worden aan het wetenschappelijk onderzoek in de forensische psychiatrie.
- De gezondheidszorg en de psychiatrische zorg in de gevangenen moeten niet langer tot de bevoegdheid van justitie, maar tot die van volksgezondheid behoren. Dankzij het advies van de KAGB kwam er in oktober 2015 een ministerieel besluit tot vaststelling van de bijzondere criteria voor de erkenning van geneesheren-specialisten als houder van de bijzondere beroepstitel in de forensische psychiatrie, alsmede van stagemesters en stagediensten. Deze bijzondere beroepstitel is hierbij dan ook de eerste subspecialisatie in de psychiatrie. Om deze beroepstitel te verkrijgen volgt de psychiater theoretisch onderwijs aan één van de vier grote Vlaamse universiteiten. Tevens volgt hij of zij twee stagejaren. Eén van deze jaren mag tijdens de algemene opleiding tot psychiater worden gelopen. Er bestaan op dit moment nog wel (ernstige) belemmeringen in de praktische uitvoering van deze opleiding in de forensische psychiatrie, met name door gebrek aan budget en tekort aan superviserende forensisch psychiaters bij de expertises.

De Nederlandse situatie

Sinds 2011 is in het opleidingsplan voor de opleiding tot psychiater in Nederland (HOOP 2.0, 2016) opgenomen dat elke arts in opleiding tot psychiater deskundigheid verwerft op het gebied van de forensische psychiatrie. Dit bestaat momenteel uit het onder supervisie schrijven van

twee rapportages, waarvan minimaal één strafrechtelijke. De meeste artsen in opleiding tot psychiater (aios) volgen voorafgaand of rondom deze rapportage de module forensische psychiatrie. Bij het schrijven van het strafrechtelijk rapport worden aiosen gesuperviseerd door bij het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen (NRGD) geregistreerde psychiaters. Door de toegenomen eisen aan pro Justitia-rapportages kan men niet meer van de aios verwachten dat hij of zij elk onderdeel van de rapportage (zelfstandig) kan volbrengen. Voor de toepassing van risicotaxatie-instrumenten zijn bijvoorbeeld aanvullende trainingen noodzakelijk. Het is desondanks voor opleiders een leuke uitdaging om de eerste (en soms enige) kennisgeving met het forensisch werkveld voor de aios zo veel mogelijk inhoud en kleur te geven.

Een bijzondere beroepsbekwaamheid of superspecialisatie bestaat op dit moment nog niet voor forensisch psychiaters in Nederland. Wel dient de psychiater die wil optreden als getuige-deskundige voor de rechtbank ingeschreven te zijn in het NRGD. Een eerste inschrijving kan men verkrijgen via de eerder beschreven opleiding tot pro Justitia-rapporteur. Bij elke herregistratie moet de rapporteur een minimaal aantal rapportages hebben geschreven, die deels ook inhoudelijk worden getoetst. Ook moet de rapporteur specifieke bij- en nascholing in het forensisch werkveld en intervisie hebben gevolgd.

Voor behandelend psychiaters in het forensisch veld bestaat op dit moment geen gestructureerd opleidingsprogramma, maar er zijn wel plannen om een dergelijk traject naar Engels model mogelijk te maken. Op dit moment strekt het vooral tot aanbeveling om tijdens de opleiding een specifieke stage te volgen. In veel forensisch-psychiatrische instellingen zijn erkende keuzestages forensische psychiatrie beschikbaar voor geïnteresseerde artsen in opleiding tot psychiater.

CONCLUSIE

De forensische psychiatrie kan op de vier genoemde thema's wezenlijk bijdragen aan de algemene kennis en vaardigheden van de arts en de psychiater. Dit is nodig gezien de grote maatschappelijke belangen, het voortdurend debat over veiligheid voor de maatschappij versus zorg voor psychiatrische patiënten en de politieke gevoeligheid van ons werk. De laatste jaren zijn er belangrijke ontwikkelingen geweest die het forensisch-psychiatrisch onderwijs en de opleiding hebben versterkt, zowel in België als in Nederland. Het is nu zaak deze ontwikkelingen te blijven evalueren, waar mogelijk uit te breiden, te vervolledigen en te bestendigen.

LITERATUUR

- Beachamp T, Childress. Principles of biomedical ethics (5e ed). New York/Oxford: Oxford University Press; 2001.
- Cosyns P. Ethical issues in forensic psychiatry. In: Goethals K, red. Forensic psychiatry and psychology in Europe. A cross-border study guide. Cham: Springer; 2018. p. 305-14.
- Emmerik JL van, Brand EFJM. Taxatie van de kans op delictrecidive in de forensische psychiatrie: methoden en instrumenten voor risicotaxatie. In: Raes BCM, Bakker FAM, red. De psychiatrie in het Nederlandse recht. (7e ed). Deventer: Wolters Kluwer; 2017. p. 219-35.
- Goethals KR. Verleidingen voor de Belgische forensische psychiatrie. Tijdschr Psychiatr 2017; 59: 326-8.
- Goethals K, Gunn J, Calcedo-Barba A. Selling forensic psychiatry: recruiting for the future, establishing services. *Crim Beh Ment Health* 2012; 22: 261-70.
- NVvP. HOOP 2.0: Tweede Herziening Opleiding en Onderwijs Psychiatrie. Utrecht: de Tijdstroom; 2016. p. 39.
- Howitt S, Thomson L. Teaching forensic psychiatry and psychology in Europe. In: Goethals K, red. Forensic psychiatry and psychology in Europe. A cross-border study guide. Cham: Springer; 2018. p. 183-98.
- Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België. Advies over de forensische psychiatrie 2014. <http://www.academiegeneeskunde.be/sites/default/files/atoms/files/Forensische%20psychiatrie%202014.pdf>
- Marle HJC van, Roza SJ. Het strafrechtelijk psychiatrisch gedragskundigenonderzoek ('pro justitia'). In: Raes BCM, Bakker FAM, red. De psychiatrie in het Nederlandse recht (7e ed). Deventer: Wolters Kluwer; 2017. p. 117-39.
- Plomp E, Goethals K. Psychiatrie en recht. In: Hengeveld MW, van Balkom AJLM, van Heeringen C, Sabbe BGC, red. Leerboek psychiatrie. (3e, geh. herz. ed). Utrecht: de Tijdstroom; 2016. p. 687-98.
- Wet van 24 januari 2018, houdende regels voor het kunnen verlenen van verplichte zorg aan een persoon met een psychische stoornis (Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg), Stb-2018-37; 's-Gravenhage 2018

SUMMARY

Development of a forensic psychiatric curriculum in Belgium and the Netherlands

K. GOETHALS, S. ROZA

- BACKGROUND** Forensic psychiatry attracts considerable attention from media and politicians. All psychiatrists, not only those working in the forensic field, should be able to evaluate safety for society on the one hand and qualitative health care for psychiatric patients on the other. However, little attention is paid to specific forensic issues, in both psychiatric training and in medical school.
- AIM** To map relevant topics for a forensic psychiatric curriculum in medical schools and psychiatric residency training.
- METHOD** The main findings regarding educational topics in forensic psychiatry are discussed based on policy papers and scientific articles.
- RESULTS** Four important topics should be covered in general psychiatric training, i.e. mental health legislation, risk assessment and management, professionalism and ethics, and expert witness training. The Netherlands has a specific training programme for psychiatrists interested in expert report writing and testimony for criminal courts. In Belgium, psychiatrists can acquire specific professional competence in forensic psychiatry.
- CONCLUSION** Acknowledgement of the above-mentioned topics in the general medical and psychiatric curriculum will lead to better knowledge and competencies for all psychiatrists, both in Belgium and the Netherlands. Continuing attention and evaluation will be necessary given the high societal relevance.

TIJDSCHRIFT VOOR PSYCHIATRIE 61(2019)3, 200-204

KEY WORDS forensic psychiatry, medical curriculum, psychiatric residency